

Koprda, Pavol

**Dunaj Claudia Magrisa ako príspevok k dejinám
medziliterárnosti**

In: *Česko-slovenské vzťahy, Evropa a svět. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenka, Miloš (editor); 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, pp. 69-79*

ISBN 80-210-3328-2

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133340>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Dunaj Claudia Magrisa ako príspevok k dejinám medziliterárnosti

PAVOL KOPRDA (NITRA – BRATISLAVA)

Ďakujem organizátorom za zaradenie tohto príspevku do programu konferencie Česko-slovenské vzťahy, Evropa a svet. 27. novembra som predniesol príspevok o Magrisovej knihe *Dunaj* (1986) na konferencii v Penne konanej pri príležitosti udeľovania literárnej ceny Penne za rok 2003.

Hovoril som o tom, že Magrisov príbeh o Slovensku podnecuje fantáziu na napísanie obdobných príbehov a vlastne je iba jedným z už existujúcich a rozlične zaznamenaných príbehov o viacnárodných kultúrnych spoločenstvách veľkej oblasti pretekanej Dunajom, prepojenej pravoslávno-katolíckym Stredomorím a spoločnými dejmi Slovanov. Obraz Slovenska je v knihe včlenený do venca podunajských kultúr nemeckej, židovskej, rakúskej, maďarskej, Banátu, Transylvánie, Bulharska a rumunskej delty Dunaja. Slovenská kultúra však historicky cíti svoju spolunáležitosť aj a najmä v inak formulovaných príbuzenských zväzkoch. Význam Magrisovej knihy spočíva v tom, že si nemyslí, že by bola stredná Európa ukradnutá Rakúšanom alebo Maďarom alebo komukol'vek inému, a vôbec to ani nenaznačuje. Tým aj umožňuje vidieť v tom istom priestore ďalšie spoločenstvá. V tejto nezaujatej podobe mnohokultúrneho „agregátu“ umožňuje pojmu stredná Európa obiehať svetom. Tak sa stáva kontextovo ustáleným aj obraz Slovenska¹.

Kniha zároveň vyzýva rozvinúť teóriu medziliterárnosti, jej zásadu recepcnosti a jej zmysel, smerovanie výkladu k úplnosti. Kniha totiž ponúka pokus o obraz kultúrnej súvislosti rozmanitých kultúr na základe toho, že podunajské kultúry boli v minulosti geografickopoliticky zmiešané. Ale Frank Wollman hovorí, že politické medzislovenské väzby viedli vždy skôr k zväčšovaniu rozdielov: „*Ovšem dynastické, státotvorné projevy nelze jen tak lehce uvést na koeficient kulturní a literární, ačkoli souvislost*

¹ Nemožno nespomenúť brnianskeho romanistu Ivana Seidla, ktorý bol prekladateľom Magrisových diel.

také nikdo nepopírá“.² Ak chceme vnímať príčiny medzislovanskej spoločnosti, dnes - ako hockedy predtým - ju musíme hľadať v periodicky sa opakujúcom úsilí transformovať spoločnú tradíciu do podoby umožňujúcej jej žiť v novej dobe, nie v spoločných štátnych zväzkoch. Nielen pre spoločenstvá slovanské, ale pre akékoľvek majú teda základný význam kategórie recepčná ústretovosť, rovnomernosť vývoja, široká difúzia literárnej výmeny, spoločný priestor výmeny, javy, ktoré zakladajú (obnovujú) medziliterárne spoločenstvá. Tak to bolo v rozličných obdobiach československého literárneho spoločenstva alebo v takzvanej jadranskej koiné, v rozličných obdobiach slovanských kultúrnych spoločenstiev po Veľkej Morave, v medzislovanských vzťahoch v národnom obrodení. Magrisov súbor podunajských kultúr nie je postavený na viditeľných recepčných príčinách a možno ani nie je súborom. V ohraničenej miere a zvláštnymi okľukami sa však dotknuté kultúry zhovárajú. Práve krehkosť miery komunikácie dostáva autora do svojho rozprávačského živlu. Neistá a menšia, ale zároveň osobitná (a pre nestredoeurópsky svet pravdepodobne magická) miera medzikultúrnej komunikácie zároveň umožňuje povedať, že podunajsko nie je sociálnym podkladom pre medziliterárne spoločenstvo, ale je sociálnym, modelujúcim prostredím pre medziliterárny centrizmus, ktorý vzniká tam, kde ide o ohraničenú združenosť kultúr na základe ich spoločnej geografickej susednosti a na základe politickej spätosti v minulosti.

Knihu sa Magris pustil písať preto, aby sa pokúsil rekonštruovať myšlenú hypotetickú encyklopédiu komunikačných prepojení vo veľkej zemepisnej oblasti, ktorú nazýva kakánia (náznak, že ide o pozostatok k. und k. monarchie), komunikačných prepojení, ktoré sú inak zle viditeľné. Oblasť siaha od prameňov Dunaja k ústiu, ale prameňov niet, lebo podľa jednej nemeckej predstavy Dunaj pramení vo vodovodných kohútikoch a zmysluplného ústia tiež niet, lebo Dunaj sa v skutočnosti nevlieva do Čierneho mora, ale do mŕtveho mora, teda tečie od ničoho do ničoho, podobne ako plynie život Odysea. Týmto východiskovým nastolením uprednostňuje autor židovské osídlenie. Magrisovi vychádza dostredivosť oblasti len ako obrazné pozadie jej odstreďujúcich protirečení. V slovenskej kapitole nazvanej *Castelli e drevenice*³ mu prekáža nedostatok panského pocitu Slovákov, ale konštatuje ho ako fakt, ktorý má uhorské historické príčiny. V slovenskej literatúre sa pozerá s rozpakmi na jej periodizačnú zá-

² Wollman, Frank: *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*. Brno, FF Masarykovy univerzity, 1936, s. 62.

³ Magris, Claudio: *Danubio*. Garzanti Ed. 1997, s. 255–280.

konitost', že uskutočňuje tézu vyjadrenú Mináčom, podľa ktorej Slováci nemajú dejiny. Literatúra nie je podľa neho prijateľná ako svet videný očami drobného človeka pretvárajúceho krajinu a obnovujúceho v nej seba. Preň obnovný ľud nie je hodnota, hodnotou je len individuum, ktoré sa vie zúčastniť na dejinách ako na obrane svojich vlastných záujmov. Spomína v tejto súvislosti humanizmus Hviezdoslava, z dnešných Šikulu a Jarošov sfilmovaný román *Tisícročná včela* a ďalších autorov. Dáva najavo, že literatúra opretá o hodnotovosť života ľudu by nebola v Taliansku prijateľná. Videnie kultúry ako kultúry tisícročnej robotnej včely je podľa neho chybná perspektíva, v zásade nanútená storočiami, keď nad úrovňou základného školského vzdelania už nemohla byť kultúra slovenská, len latinsko-uhorská a neskôr maďarská. Skoro symbolom zakliatej nepanskosti sú mu drevenice, protipostavené voči cudzím kaštieľom. Aby sa vyjadril názorne, vysvetľuje, že drevenice sú zo žrd'oviny, ktorá má škáry pozalípané hlinou zmiešanou s usušeným kravským trusom. V podstate v niktorej z predstavovaných kultúr nezdôrazňuje natoľko určitý pocit únavy z nepriateľnosti panského štýlu života. Napriek tomu jeho obraz Slovenska nie je negatívny, naopak, je plný pochopenia. Všetko uvedené totiž vníma ako dôsledok nesvojprávneho postavenia Slovákov. Ak má Magris výhrady, no vie pochopiť odlišnosti, je to dôkaz, že od nijakej literatúry netreba vyžadovať „všeobecnú“ prijateľnosť, ale stačí uznať špecifickosť jej periodizácie, teda aj samu zásadu medziliterárneho historizmu, že periodizácia nie je všeobecná, ale historicky konkrétne podmienená, teda vlastná osobitnému konkrétnemu okruhu kultúr a literatúr.

Đurišin vytvoril svoju teóriu medziliterárnosti, aby pomohol nahradiť všeobecnú európsku západnú periodizáciu vývoja konkrétnymi vývojovými rytmami celej sústavy európskych alebo svetových literárnych spoločenstiev. Preto znejú Magrisove váhania nad postavením ľudu v slovenskej literatúre ako povyšovanie všeobecnej periodizácie nad konkrétne periodizačné rytmy. Povýšením všeobecnej periodizácie na zákon pre konkrétne spoločenstvá je aj vôľa vidieť intelektuálov (a spisovateľov) nie ako zhovárajúcich sa s ľudom, s národom, ale ako elitu zodpovednú vlastnému odovzdávanému intelektu. Čo platí v talianskej literatúre, nemusí byť zákonom inde. Aj o tomto píše Wollman tam, kde preberá pojmy rovnomernosť vývoja, orálnosť literatúry (slovesnosť) ako slovanská forma odovzdávania transformačnej pamäte. Magrisova kniha zobrazuje len jeden štvorček mozaiky, pričom každý štvorček je nevyhnutný, lebo na každom stojí jedna konkrétnosť vývojovej zákonitosti.

Vývojové rytmy (kultúr a literatúr) sú konkrétne. Ako súbor konkrétností rytmov treba chápať svetovosť, resp. aj naopak, svetovosť, teda bra-

nie ohľadu na celok procesov, je nevyhnutný predpoklad, aby mohli byť brané do úvahy vývojové rytmy konkrétnych medziliterárnych spoločenstiev, a nie iba dominantná zákonitosť obdobia povýšená na abstraktné všeobecno. Svetovosť (literatúry) sa nedá uvažovať bez pojmu typologickej súvislosti. Teóriu, že vývojové rytmy sú konkrétne, podporuje aj Magrisov zaujímavý postreh odlišnosti vývojových rytmov: kým rokom utvrdenia národného intelektuálneho programu je pre Čechov rok 1968, pre Maďarov 1956, kľúčovým medzníkom pre Slovákov je rok 1951. Vtedy sa Slováci (ktorí neboli iniciátormi februárového prevratu 1948) zomkli na ochranu svojich dejín a svojej kultúrnej pamäte po súdnych procesoch v roku 1951, keď odsúdili a zbavili občianskych práv okrem iných Ladislava Novomeského. Z uvedomenia si nebezpečenstva, že sa môže zopakovať vypudenie intelektuálov späťých so životom národa, ako sa stalo po Metodovej smrti, po bratislavských procesoch a v rozličných obdobiach uhorského štátu, začali vtedy intelektuáli budovať systémovo národné materiálne a duchovné inštitúcie tak, aby im ich už nikto nemohol vziať. K významným inštitúciám patria zborníky Litterarií, na ktorých vyrastala generácia Šmatláka, Petrika, Nogeho, Čepana, Rosenbauma, Turčányho. Ba začali ich budovať aj ako všeobecné medzikultúrne a medziliterárne zákonitosti, ako teoretické zovšeobecnenia. Magris nám dlhú medzigeneračnú kontinuitu a solidaritu aj vyčíta, najmä po roku 1968, keď sa česká intelektuálna obec stala obeťou, kým slovenská pokračovala v národnom a teoretickom diele, ktoré začala po stalinských represiách po roku 1951. Konkrétne povedané, akoby tým vznikal problém pre mladšie generácie slovenských intelektuálov späťe s rokom 1968 a 1989, či sa pre nové podoby politickej situácie majú vzdať „generácie Litterarií“ a generácie späťej s Bakošovým pojmom typologickej súvislosti⁴, alebo nadväzovať. Pod-

⁴ „V oblasti typologických analógií nastoľujeme otázku objektivnej podmienenosti literárneho javu determinantmi literárnej a umeleckej povahy psychologického a širšieho spoločenského charakteru“ (228). Tento výrok je obdobou semiotického tvrdenia, že jazyk sa stáva systémom, len ak obsahuje jednotky, ktoré sú verbálnou premenou neslovnej objektivej reči rozličných druhov. Tým, že medziliterárnosť pracuje pojmom typologickej súvislosti, posúva hranicu historickej poetiky k Veselovského zásade úplnosti literárnohistorického zobrazenia vývojových zákonitostí. Podrobnejšie in: Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín. Zostavil K. Rosenbaum, Veda 1986. Tam D. Ďurišin: Tradície a výdobytky slovenskej liter. komparatistiky, s. 209 n. Tam je aj odvolávka na generáciu tridsiatych rokov: Hurbanovu syntézu Slovensko a jeho život literárny označuje za etapu takej zrelosti slovenskej literárnej historiografie (dôkladne predstavuje zákonitosti vnútoliterárnej nadväznosti slov. lit.), keď už bolo možné začleniť do historiografie ako historickej poetiky medziliterárny aspekt. Ďuri-

ľa mňa je to problém vytváraný len politickými tlakmi dominujúcich mocenských pomerov, lebo zakladajúca povaha výskumov uskutočnených v päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov je viditeľná aj pre nové generácie ako v čase vzniku.

Magrisov *Dunaj* nemožno kritizovať, opravovať, používať naň kritériá pravdy, len kritériá medziliterárnej úplnosti obrazu, lebo ho vyhlasujú za román, ktorý rozvíja zápletky z encyklopédie života podunajských kultúr. Slovenskou zápletkou je napríklad náznak zaslúbenej krajiny. Magris ako Odyseus odchádza z Terstu, lebo tam obyvatelia poznajú len život. Inými slovami, je z nich vysaté všetko, čo komplikuje život: nezospočlenené myšlienkové a citové pochody a správanie. Magris hľadá na svojom putovaní kultúru, kde by to tak nebolo. Vrávi, že na Slovensku chodí človek často okolo cintorínov dôverne rozťahnutých popri ceste, teda títo ľudia musia mať vnútri vyhradené miesto pre smrť, nažívať s ňou v zhode, a možno to je ich tajomstvo. A veď sa hovorí, že smrť prichádza na Slovensku naostatok (teda človek nie je usmrtený už zaživa, aby mohol byť premenený na vykonávateľa nejakých kolektívnych vyšších cieľov). Napríklad Všechsvätých je aj sviatok zmierenia, keď si každý z nás berie do opatery smrť a robí z nej základ vyrovnanosti svojho života. Slovensko ako zastávka na Odyseovom putovaní nie je obyčajnou etapou. Tu Dunaj netečie z vodovodného kohútika do mŕtveho mora, ale nejako inak.

Aj inde tečie dajako inak. Magris prijíma starý Plíniiov názor, že jedna z riek ústiacich do Jadranského mora je v skutočnosti ramenom Dunaja, a ten teda ústi do dvoch morí (Danubio, cit. d., s. 159). Z hľadiska medziliterárnosti s tým možno vrelo súhlasiť, lebo Magris naznačuje existenciu nejakého medzikultúrneho stredo európsko-jadranského spoločenstva, ktoré sa nepúšťa bližšie určiť (podobne, ako keď Predrag Matvejević v knihe *Stredomorie, nový breviár*, čo je kniha rovnakého významu, ako je Magrisov *Dunaj*, naznačuje, že Stredozemné more sa v určitých obdobiach rozlievalo až pod Tatry). Na dalmátskom brehu sa po stáročia rozvíjala chor-

šin sa odvoláva na novú generáciu slovenských lit. historikov a komparatistov Pišút, Félix, Mráz, Bakoš, Brtáň, Rudolf Uhlár. Uhlárovi štúdiu *Vzťahy medzi slovenskou literatúrou a literatúrami susednými* (1932) označuje za takú, kde sú už všetky zásady modernej literárnej komparatistiky a má premyslený výskumný program. Zásadným bol Bakošov článok *K problematike vzťahov literatúry slovenskej a českej* (Jednota II, 1938, s. 67 n.), lebo bol proti vplyvológii. Tým predurčil spolu s Uhlárom cestu slovenskej lit. komparatistiky.

vátsko-talianska kultúra, ktorá ovplyvňovala blahodarne slovenský literárny a kultúrny život, viac ako si to dokážeme zdokumentovať⁵.

Na konferencii sa zúčastnil referátom brazílsky literárny vedec Walter Melo Miranda, podľa ktorého Magrisov román odhaľuje iné toky Dunaja: Dunaj pod Dunajom, nad Dunajom, proti Dunaju, naprieč Dunajom. Inými slovami, vo svete si uvedomujú, že tento román ideí alebo román esej uvádza do štúdia oblasti ako oblasti osobitných kultúrnych spoločenstiev (ktoré sú základom osobitných medziliterárnych spoločenstiev). Problém je v tom, že medzikultúrne spoločenstvo sa stáva viditeľným, keď o ňom niekto napíše príbeh, ktorý obletí svet, ako napísal napríklad Ján Kollár v speve *Dunaj Slávy Dcery* príbeh o slovensko-českej (a lužickej) kultúrnej spolunáležitosti. Magrisova kniha v sebe obsahuje možnosť rekonštruovať z toku Dunaja naratívny spôsobom mnoho iných príbehov kultúrnych spoločenstiev. Treba jej výzvu naplniť. Ak sa to podarí, naplní sa Ďurišinova predstava, že zmyslom dejín literatúry je podať úplný, nezuzujúci obraz literárnych procesov. V tomto prípade treba najskôr zobraziť v úplnosti kultúrne spoločenstvá široko chápaného povodia Dunaja.

Talianom sa nechce vtáhovat' vlastnú kultúru a literatúru do širších spoločenstiev. Možno preto ostalo v Magrisovom *Dunaji* Taliansko mimo pridunajských kultúr. V skutočnosti sa kultúrne konvencie pridunajských, ale aj stredomorských kultúr lepšie vysvetľujú pomocou talianskej spolupítomnosti. Čo napísal Magris o Slovensku, je miešaný žáner, zvláštny cestopis, ktorý možno vysvetliť zaradením do dejín žánru slovenských a talianskych cestopisov. V 1685 vydal Ercole Scala knihu *Stručný obraz Uhorska alebo prehliadka hradov a zámkov videných na vlastné oči*.⁶ Ani raz nezavadol o ľudovú kultúru, len na strane 25 hovorí, že v Uhorsku sa hovorí tromi jazykmi. Na západe a v Sedmohradsku po nemecky, uprostred po maďarsky a bližšie k horám po slovensky a obyvatelia, hoci sú Uhri, sa nazývajú Slováci. To je pre nás cenná citácia. Zaujímavá je však podoba v názve Scalovej a Magrisovej knihy: Scala dal svojej názov prehliadka hradov a zámkov, kým Magris nazval kapitolu o Slovensku *Castelli e drevenice*, pričom drevenice ponechal po slovensky. Vidno tu zvrat

⁵ Koprda, Pavol: *Medziliterárne hľadisko dejín slovenskej stredovekej a renesančnej literatúry*. Slovenská literatúra, 3, L, 2003, s. 177–202.

⁶ Scala, Ercole: *L'Ungheria compendiate dal sig. Conte Ercole Scala, nella quale cadono scolpite all' Oculare inspectione le città e le fortezze più remarcabili di quel Regno ... insieme con riti e costumi di quei popoli*. Modena 1685. Aj P. Koprda: *La controriforma nei libri italiani del Seicento*. In: P. Koprda (zostavil): *Studi italo-slovacchi VI*. Bratislava, SDA – USL SAV, 1998, s. 48.

záujmu talianskych cestopiscov medzi sedemnástym a dvadsiatym storočím. Ale dejiny žánru cestopisu umožňujú premeniť na súčasť dejín medziliterárnosti aj Magrisovo znechutenie zo slovenského otroctva. Desať rokov pred Scalom odviezla loď z Benátok do Pescary, presne proti mestu Penne, kde sa konala konferencia o Magrisovi, slovenských protestantských intelektuálov, kňazov, odsúdených v bratislavských procesoch 1673-1674. Tam ich vyložili, založili im na nohy reťaze a vybrali sa s kolónou slovenských intelektuálov premenených na otrokov na galeje do Neapola cez Apeniny. Simonides, Láni a Masník ušli v Capracotte a vracali sa naspäť cez Benátky (príbeh ich putovania spracoval S. Šmatlák). Každý napísal cestopis o Taliansku, čo dáva zapravdu Magrisovej licencií, že Dunaj ústi jedným ramenom do Jadranu. Všimajme si: dejiny slovenských cestopisov nielenže opisom členia kultúrny priestor a rekonštruujú medzikultúrnu geografiu, ale aj osudy ich autorov sú politickou geografiou. Kým talianski cestopisci a tvorcovia obrazov o Slovensku boli grófi (Scala a Marsili), politici (Mazzini a Stuparich) a Odyseovia, slovenskí boli vyhnanci, teda pozdĺž Dunaja (skutočného alebo mysleneho) niesli so sebou preč vlasť – vládu, aby ju uchovali aspoň kultúrne, keď ju už nemohli kultivovať fakticky svojou prítomnosťou na Slovensku. Napokon, jedna z dnešných najambicióznejších svetových učebníc teórie medziliterárnosti, *Entre lo uno y lo diverso* od Claudia Guilléna, vydáva v osobe a diele Jána Kollára slovenskú literatúru za učebnicový príklad existencie národnej literatúry v emigračných – kultivačných podobách.⁷ Aj Kollár si vlasť odniesol k Dunaju, v tomto prípade do Pešti. Pre Slovákov majú kvôli výraznej emigračno-kultivačnej podobe našej literatúry (cestopisne)

⁷ „Križenie kultúr a ich prekrývanie nadobúda podobu normy najmä v strednej Európe. Rozhodujúci je príklad Jána Kollára, ktorý svojím cyklom *Ľúbostných sonetov Slávy dcera (1824)*, napísaným v Pešti, a inými svojimi spevmi posilnil nielen slovenskú kultúru, ale aj bojovnú koncepciu panslavizmu. Kollár bol luteránsky pastor v slovenskej obci v Pešti, teda uskutočňoval svoje dielo obkolesený inými obcami, inými najmä jazykovo, maďarskou a nemeckou.“ In: Claudio Guillén: *Entre lo uno y lo diverso. Introducción a la literatura comparada*. Editorial crítica, Barcelona 1985, s. 22 a 25. Citované z talianskeho prekladu *L' uno e il molteplice*. Bompiani 1992. Guillén sa pri definovaní medzikultúrnej povahy medziliterárnosti odvoláva na slovanské medziliterárne spoločenstvo a na D. Ďurišinu. Priamo v názve jeho diela: „Medzi jediným a rozmanitým“ sa odráža Šafárikova, Wollmanova, Ďurišínova, ... slovanská teória medziliterárnosti ako hry diferenciácie a integrácie v rámci systému stojaceho uprostred medzi národnou a svetovou literatúrou, teda medzi nezaraditeľnou jednotlivinou alebo jedinečnosťou a abstraktnou kategóriálnou jednosťou – medziliterárneho spoločenstva.

stvárnované kultúrne spoločenstvá hodnotu vlastí. Vyhnanie po bratislavských procesoch bolo už druhým úplným vyhnaním slovenských intelektuálov z územia Slovenska. Prvým bolo vyhnanie dvesto Metodových žiakov po Metodovej smrti. Pozdĺž Dunaja odišli do Bulharska a druhá časť bola odvečená do Benátok a tam predaná⁸. Vzniklo tak prvé slovanské putovanie popri Dunaji (popri „oboch Dunajoch“), a to veľmi plodné, lebo podľa Wollmana vzniklo „vďaka“ vyhnaníu slovanskej kultúrne spoločenstvo. Teda tok Dunaja (i myslené rameno k Jadranu) vytvoril kultúrne spoločenstvo chápané ako vystáňovaná vlasť. V Ďurišinovej a Dorovského terminológii sa jav prezentuje pojmom migrácia centier vyžarovania. Akékoľvek emigrované centrum vyžarovania je pokladané za súčasť spoločných dejín určitého medziliterárneho spoločenstva, a tým aj za spôsob existencie národnej literatúry, v tomto prípade slovenskej literatúry, lebo vďaka putovaniu autorov sa ich knihy dostávali naspäť na Slovensko, odkiaľ ich autori museli odísť, a zabezpečovali kontinuitu kultúry. Pavel Šima dokázal, že cirkevnoslovanské rukopisy na východnom Slovensku majú pôvod v Bulharsku v 13. storočí.⁹

Magris sa odvoláva ako na predobraz svojho Dunaja, na Marsiliho a jeho *Danubius pannonico mysicus* z rokov 1724-26¹⁰. Marsili bol predosvietenecký intelektuál. Jeho *Danubius* je akýmsi cestopisom pozdĺž celého toku Dunaja, písaným ako encyklopedická prírodovedná príručka. Tretí zväzok hovorí o Slovensku, o Banskej Štiavnici a Kremnici a o dobývaní zlata a striebra. Je to jediný zväzok, kde sa príroda mení na kultúru, dobývanie spôsobuje zmenu krajiny, ktorá je zároveň prírodou aj kultúrou. Encyklopédia je osobitný žáner, v ktorom sa nehodnotí, ale jednotlivé heslá na seba odkazujú a vytvárajú v čitateľovom vedomí sieť prepojení. Niekde na tejto úrovni prírodno-kultúrnej encyklopedickej siete sa pohybuje aj Magrisov *Dunaj*. Po Marsiliho cestopise už Taliani nehovorili o Slovensku v cestopisnom žánri, ale v historicko-politických dielach. Zato Slováci sa cestopisne s uvzatosťou zmocňovali Talianska, najmä Kollár a Zechenter

⁸ „a druhá časť – prodadeni kato robi – sa otkupeni v Venecii“, in: Kirilometodievská enciklopedija I-O, s. 647. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Oxridski“, Sofia 1995.

⁹ Šima, Pavel: *Iz nabliudanj nad cirkevnoslavianskim naslediem Slovakii*. Pedag. fakulta v Trnave, SPN Bratislava, 1968. Šima, Pavel: *Textovo-kritická štúdia o evanjeliových kódexoch*. Universitas comeniana, Facultas pedagogica tymavensis, Bratislava, SPN 1969.

¹⁰ Koprda, Pavol: *Medziliterárny proces III. Staršia slovensko-talianska medziliterárnosť*. FF UKF, Nitra 2000, 304 s.

Laskomerský. Kollár chápal dotyk s Talianskom ako rekonštrukciu spoločného slovansko-talianskeho kultúrneho priestoru. Obrodenecký politik Giuseppe Mazzini jednoznačne predvídal, že Slováci sa národne oslobodia a spoja sa s Čechmi. V roku 1916 uverejnil Magrisov krajan, Terst'an Gianni Stuparich, po národnom oslobodení prvý kultúrny atašé v Prahe, knihu *Český národ*. Tam venuje 7. kapitolu nazvanú *Gli slovacchi* Slovákom. Ide spoľahlivo v stopách Mazziniho.¹¹

Svet však nechce vidieť Magrisovo dielo ako cestopis, teda v rámci dejín žánru cestopis, ale podobne magicky ako Borgesove diela, ako písanie encyklopédie, z ktorej sa utvárajú také zápletky, že menia tok Dunaja. Teda svet sa usiluje urobiť z knihy model pre iné geografické oblasti sveta, aby sa aj ony stali knihami s prekvapujúcimi príbehmi. Potvrdil to brazílsky referát na konferencii, ale aj rumunský a lotyšský. Kniha obieha ako navádzanie na úplný popis možných tokov a prúdení Dunaja, čo nie je nič iné ako navádzanie, aby boli vyrozprávané všetky medzikultúrne spoločensvá Dunaja a jeho povodia. Kollárov spev *Dunaj zo Slávy dcery* odvádzá tok Dunaja k Vltave, dokonca k Sále:

*Dunaji! Ty i všech toků kníže,
I všech Slávů děde nádherný
Proč si zniku svému nevěrný,
Obrát' zpátkem běh svůj stříbrný,
A nes k cíli slzy tyto blíže.*

...

Však i zisk tě čeká, nejen chvála,

¹¹ „Velká pozornost venovala maďarská vláda druhému stupňu škol. Pre dva milióny slovenských obyvateľov udržiavala 36 stredných škôl a pätnásť normálnych, pravdže, všetky maďarské. Slováci, ak chceli, mohli si vydržiavať vlastné. A naskutku, boli tam tri slovenské neštátne gymnáziá. Maďarská vláda totiž nechávala občanom otvoriť si a udržiavať popri štátnych školách také školy, aké chceli. Tak si vytvárala argument proti tým, ktorí by sa azda opovážili povedať, že vláda robí svojou školskou politikou násilie na národoch. Prirodzene, neštátne školy boli pod tou najprisnejšou kontrolou štátu, a preto mohli byť zatvorené, kedykoľvek by sa mu zvidelo. A potom, štúdiom maďarčiny nebolo len povinným predmetom na všetkých neštátnych školách, ale malo predpísaný týždenný rozsah od 18 do 24 hodín vyučovania, teda väčšinu. Za úspech vyučovania boli zodpovední učitelia priamo. Žiaci sa museli za štyri roky naučiť správne písať a hovoriť týmto jazykom. Morálne utrpenie, ktorému boli vystavení slovenskí žiaci a ich najlepší učitelia, treba pokladať za najťažšie viny, ktorých sa dopustil maďarský národ proti ľudským právam“ (G. Stuparich: *La nazione ceca. Kapitola Gli slovacchi*, cit. d., s. 156-157. Slovákom je venovaná aj kapitola o československých légiiach a o M. R. Štefánikovi.

*Tu ti jako bratru Vltava,
Tam jak choti v náruč padne Sála (34).*¹²

Teda aj česko-slovenské spoločenstvo je dunajské. Príbehy dunajských spoločenstiev môžu byť žánrovo rozličné: Magris napísal modernú borge-sovskú knihu, kde plynú z čítania modernej encyklopédie podunajska čitateľské prekvapenia. Mauro Orbini vyrozprával v roku 1601 s históriou Slovanov aj ich zjednotenosť spoločnými mýtickými príbehmi. Hollý je jediný slovanský básnik, ktorý spracoval putovania Cyrila a Metoda v podobe eposu. Veľká bulharská *Kirilo-metodievská enciklopedija* (cit. d.) je svojim spôsobom súborom všetkých príbehov putovaní vo veľkom dunajskom priestore, teda súborom všetkých slovanských kultúrnych a literárnych spoločenstiev. Wollmanovo dielo *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* je zasa takým príbehom príbehov pre nás, Čechov a Slovákov. Kollár vyzval v znelke *Dunaj vrátiť sa k Vltave*. Šafárik vyrozprával v Novom Sade pri Dunaji južným Slovanom ich spoločný príbeh v *Dejinách slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Vajanský s Hviezdoslavom sa v básňach obrátili pohľadom na Bulharsko v čase jeho oslobodzovacieho boja, lebo znamenal aj naše oslobodzovanie. Všetky tieto a ďalšie príbehy o spolunáležaní kultúr v široko chápanom podunajskom priestore zavádzajú medzikultúrnu nadnárodnú súvislosť, spojitosť, príbuznosť, ktorá má zmysel, len ak sa usilujeme o úplnosť jej vyjadrení, lebo obmedziť súvislosti jednou-dvoma optikami členenia priestoru by viedlo k tomu, že obrazy vytvárané pomocou medzikultúrnych celkov vytrhnutých zo štruktúrnej súvislosti s ostatnými medzikultúrnymi celkami by stratili vieryhodnosť, teda stali by sa absolutizačnými.

V zmysle smerovania k úplnosti obrazov patria do Magrisom znova-otvoreného okruhu medzikultúrnych a medziliterárnych spoločenstiev podunajskej oblasti významné historické úsilia, akým bola konferencia *Slováci a južní Slovania* (1968), ktorou z medzinárodného hľadiska Mikuláš Bakoš otvoril novozaložený Ústav svetovej literatúry a jazykov SAV. Dionýz Ďurišin založil svoj posledný výskumný program v živote na vyrozprávaní čo najväčšieho počtu príbehov o príslušnosti najmä slovanských kultúr k stredomorskej kultúrnej kolíske civilizácie (výsledkom výskumného programu je zborník *Stredomori – medziliterárna sieť*, ale aj upevnenie generačného vedomia českých a slovenských výskumníkov v oblasti teórie a dejín medziliterárnosti a fakt, že sa v zborníku vyzdvihuje náležanie ruskej kultúry k stredomorskému spoločnému slovanskému

¹² *Slávy dcera, lyricko-epická báseň v päti zpěvích od Jana Kollára. Dunaj, znelka 34. Osmé vydání. I. L. Kober, Praha, s. 163.*

typu). Mohli by sa pridať ďalšie prerozprávania: Predraga Matvejevića, Ivana Dorovského, Alexandra Avenaria, Zvonka Kovaća, Haliny Janaszek-Ivaničkovej, Jána Lacku. Účasť českej literatúry na stredomorskom medzikultúrnom spoločenstve (do ktorého podunajská oblasť patrí) opísal zaujímavo Frank Wollman zakladajúc ju na tom, že ani nemecká literatúra, ktorá je českej často žánrovým sprostredkovateľom, nemôže byť chápaná inak, len ako rozvíjanie odkazu stredomorskej tradície. Vec je v tom, že nestačí len pozitívne opísať spájajúce prvky určitého spoločenstva, ale ich treba zaujímavo prerozprávať a nadchnúť nimi čitateľa, ako to urobil Claudio Magris.

